

JOSEPH VON HAMMER-PURGSTALL'İN SULTAN II. MAHMUT METHİYESİ

Halil İleriş KUTLU*

*Wer das Dichten will verstehen
Muss ins Land der Dichtung gehen
Wer den Dichter will verstehen
Muss in Dichters Lande gehen¹
(Goethe, West-östlicher Diwan)*

ÖZ

Türk edebiyatı tarihi üzerine ilk çalışmalar Avrupa'da yapılmış olup ve bu çalışmaların geçmişi XVII. asra kadar uzanmaktadır. Bunlardan birisi de Joseph von Hammer Purgstall'ın 1836'da kaleme aldığı *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi* adlı eseridir. Eser ilk defa Mehmet Fuat Köprülü tarafından Hayat Mecmuası'nın 24 Ocak 1929 tarihli 113. sayısında edebiyat camiasına tanıtılmıştır. Köprülü bu yazısında Hammer'ın eserini sahaflarda gördüğünü, hatta girişinin de ismini belirtmediği biri tarafından Osmanlı Türkçesine çevrildiğinden bahsetmektedir. Eserin orijinal adı *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit* olan Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi dört ciltten oluşmaktadır ve 1836-1838 yılları arasında yayımlanmıştır. Kitabın önemli bir özelliği ve bu çalışmanın kapsamını da belirleme açısından, 6 Aralık 1835'te bizzat Hammer tarafından Sultan II. Mahmut için yazılan tarih manzumesi tarzındaki methiyenin eser içerisinde olmasıdır. Aruzun *meşâilün meşâilün feülün* kalıbıyla kaleme alınmış olan ve mesnevi nazım şeklinde yirmi altı beyitten oluşan metin, hem Almanca hem de Türkçe kaleme alınmıştır. Bu çalışmada söz konusu eser, Almanca ve Türkçe kısımları karşılaştırılarak muhteva özellikleri açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hammer Prugstall, Osmanlı şiir sanatı tarihi, oryantalizm, methiye, tarih manzumesi

JOSEPH VON HAMMER-PURGSTALL'S LAUDATORY POEM OF SULTAN MAHMOOD II

ABSTRACT

The first studies on the history of Turkish literature were made in Europe and the past of these studies dates back to the seventeenth century. One of these is the work titled *The History of the Art of Ottoman Poetry* written by Joseph

* Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, hikutlu88@gmail.com

¹ Şiiri anlamak isteyen
Şiirler ülkesine gitmelidir
Şairi anlamak isteyen
O şairin ülkesine gitmelidir (Goethe, Doğu-Batı Divânı)

von Hammer-Purgstall in 1836. The work was made known to the literary community for the first time by Mehmet Fuat Köprülü in No. 113 of the *Hayat Mecmuası* (Life Journal) dated 24 January 1929. In this article, Köprülü mentioned that the work by Hammer-Purgstall had appeared at the second-hand booksellers and moreover, the introduction had been translated to Ottoman Turkish by someone whose name was not revealed. The original name of the work titled *The History of the Art of Ottoman Poetry*, which was *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, was composed of four volumes and was published between 1836 and 1838. An important attribute of the book and from the aspect of also determining the scope of this study is the fact that within the work there is a *methiye* (laudatory poem) written in person by Hammer-Purgstall on 6 December 1835 for Sultan Mahmut II in the historical verse genre. The text, for which prosody was written with the pattern of *meḫâilün meḫâilün feûlün*, was composed of twenty-six couplets in the *mesnevi* (poem made up of rhymed couplets, each couplet being of a different rhyme) verse form and was written both in German and in Turkish. In this study, the subject work was evaluated from the aspect of content characteristics by comparing the German and Turkish sections.

Keywords: Hammer-Purgstall, *the history of the art of Ottoman poetry*, orientalism, *methiye* (laudatory poem), historical verse

1. Giriş: Hammer Purgstall ve Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi Adlı Eseri

XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa’da geliştirilen bir dünya görüşü, siyasî ideoloji veya bilim dalı olarak değerlendirilebilen oryantalizm/şarkiyatçılık; batı ve doğu kavramlarının coğrafi anlamları dışında kullanılan özel bir terimdir (Keyman vd. 1999: 7-23, Konty 2001:117-131). Oryantalizmin hareket noktası Doğu ile simgeleştirilen *öteki kültürünü* tanımak ve tanıtmaktır. XVIII. yüzyıldan sonra ise Edward Said’in Oryantalizm adlı eserinde vurguladığı üzere oryantalizm; *Doğu’yu sömürge hâline getirmeye yönelik bilimsel bir hareket* ve *Doğu’nun Avrupa’nın sessiz ötekisi* olduğunu belirten anlamlar kazanmıştır (Said 2016).

XIX. yüzyılın başında Almanca konuşulan ülkelerde *Orientalismus/Oriental* dil ve kültür bilimi adı altında yeni bir bilimsel araştırma konusu kabul görmeye başlamıştır. Avrupa’da Osmanlı Devleti’ne karşı politik ve ekonomik algının artması bunda etkindir (Gost 1994). Bu makalenin girişinde söz konusu edilmiş olan Hammer’in Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi’nin yazımında *Orientalismus* hareketinin etkisi vardır.

Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi’nin yazarı Hammer, 1774 yılında Avusturya’nın Graz şehrinde doğmuştur. Ailesi Prens Eugen’in hizmetine girmesiyle bu aile tarafından evlat edinilmiş ve Purgstall soyadını almıştır. 1789 yılında Viyana Doğu Dilleri Akademisine giren Hammer, burada Türk ve Fars dili üzerine on yıl eğitim görmüştür. 1789 yılında papanın elçisi Baron Herbert ile birlikte diplomatik görevle tercüman olarak İstanbul’a gelmiştir. Mısır’da Arapça eserler koleksiyonundan pek çok tablet ve hiyeroglifi Avusturya İmparatorluk Kütüphanesine götürmüştür. 1806’da Yaş Konsolosluğuna atanmıştır. Viyana İlimler Akademisine ilk başkan olarak seçilmiştir. Türk diline yaptığı hizmetleri sebebiyle II. Mahmut tarafından kendisine 1834 yılında iftihar nişanı verilmiştir. Hammer 23 Kasım 1856’da Viyana’da vefat etmiştir. Yarım asır Türk dili ve edebiyatına hizmet eden Hammer’in 78 eseri vardır. Bunlar içerisinde en bilineni Osmanlı İmparatorluğu

Tarihidir (Ortaylı 1975: 491-494). Gotik alfabe ile yazılmış olan Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi ise hâlen dilimize kazandırılmamıştır. Osmanlı Şiir Tarihi'ni ilim âlemine ilk tanıtan Fuat Köprülü'dür. (1929) Ayrıca üzerine kapsamlı olmayan başka bir tanıtım yazısı da yazılmıştır (Nalcıoğlu 2002: 139-143).

Orijinal adı "*Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*" olan Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi dört ciltten oluşmaktadır ve 1836-1838 yılları arasında yayımlanmıştır. Ciltler Osmanlı padişahlarının hükümlerine göre tasnif edilmiştir: Birinci cilt (327 s.) Osman Gazi'den Kanunî Sultan Süleyman'a; İkinci cilt (577 s.) Kanunî Sultan Süleyman'dan III. Murad'a; Üçüncü cilt (632 s.) III. Murad'dan IV. Mehmed'e; Dördüncü cilt (633 s.) II. Süleyman'dan Hammer'in yaşadığı zamana kadarki Osmanlı şairlerinin biyografilerini ihtiva etmektedir. Müellif, kitabının adını sonda Osmanlı Türkçesi alfabesi ile "*Câmi-i Mehâsin-i Zurefâ-yı Ehlî'z-zevk ve'l-irfân Terâcim-i Şu'arâ-yı Devlet-i Âl-i Osmân*" ve kendisini de "Yûsuf Hammer - Purgstall Tercümân-ı Devlet-i Hazret-i İmparatoru'l-Amân Pâdişâh-ı Avusturya vehiye Fi'l-Avrup-ı Hırâsân" şeklinde kaydetmiştir. Yazar eserini II. Mahmut'a ithaf etmiştir.

Eserin Osmanlı şiirini değerlendiren geniş ve kapsamlı (50 s.) bir önsözü vardır. Müellif, eserinin mukaddimesinde her ne kadar tartışmalara sebebiyet vermiş olsa da Osmanlı Türklerinin menşei ve Selçuklu devri edebi metinleri hakkında bilgiler vermekle birlikte Osmanlı şiir geleneğinin oluşum merhalelerinden, edebi devirlerin önemli şairlerinden, devlet ricali ile şairler arasındaki ilişkilerden, şairlikte mahir olan devlet adamlarından da bahsetmektedir. Eserin kuramsal temelini ihtiva eden giriş bölümünde Osmanlı şiirinin ve bilhassa üzerine dikkatle eğildiği mesnevi edebiyatının en önemli estetik kaynağı olarak gördüğü tasavvuf bahsi ayrı bir önem arz etmektedir. Fuat Köprülü, Hammer'in söz konusu Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi eserinin giriş kısmının Osmanlı Türkçesine çevrildiğini ve bu çeviriye sahafları dolaşırken rastladığını söyler. Fakat bu eser günümüze ulaşmamıştır. Önsözün sonunda Hammer'in mührü yer alır. Hammer, eserinde kaynakça vermemiş, şiir ve şairler hakkında bilgi verirken yer yer dipnot sistemi kullanmıştır.

Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi antoloji ile tezkire arasında bir yerdedir. Yazarın birinci cildin iç kapak sayfasında eserinin tezkire olduğunu imâ eden Müzemmil sûresinin içinde "tezkire" geçen 19. âyetini vermesi bu anlamda dikkat çekicidir. Örneklerin oldukça fazla tutulması açısından antoloji özelliği gösteren eser, Herat ekolü tezkireleri gibi tabaka usulüne göre tertip edilmiştir. Şairler roman rakamı ile sıralanmış, biliniyorsa ölüm tarihleri madde başında verilmiştir. Şairler hakkında biyografik bilgi, edebî kişilik ve eser olmak üzere üç aşamada bilgi veren Hammer, manzum Almanca çeviriden önce Latin harfleri ile manzumelerin ilk mısraını vermiştir.

Hayatı hakkındaki bilgilerimiz yetersiz olan Mehmed Siraceddin, Hammer'in eserinin son cildini tercüme ederek bir tezkire oluşturmak istemiştir. Yazar 1134/1721 yılından itibaren yetişmiş Osmanlı şairlerini içeren eserine Âkif, Şefkat, Ârif Hikmet ve Fatin tezkirelerinden de bazı şairleri ilâve etmiş ve Hammer'in bazı yanlışlarını düzeltmiştir. Hammer'in tezkiresinin dördüncü cildi, 517 şair içerirken Mehmed Siraceddin'in eseri 75 şairden oluşmaktadır (Arslan 1994; İsen 2002: 165-167, İnâl 1999: 10). Bunun yanı sıra Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi, Gibb'in Osmanlı Şiir Tarihi eserinin yazımına da kaynaklık etmiştir.

Hammer'in eserini II. Mahmut'a ithaf ettiği daha önce belirtilmişti. Osmanlı Şiir Tarihi'nin tanıtımının yapıldığı girişten sonra eserin birinci cildinin başındaki 26 beyitten oluşan ve aruzun *mefâilün mefâilün feûlün* vezniyle mesnevi nazım şekliyle yazılan II. Mahmut methiyesi değerlendirilecektir. Çalışma içerisinde Hammer'in kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu bu manzumenin hem Osmanlı Türkçesi hem de Almanca manzum tercümesi birlikte değerlendirilmiştir.

2. Hammer-Purgstall'in Sultan Mahmut Methiyesi

Yusuf Hammer'in, hem Almanca hem de Türkçe olarak methiye tarzında kaleme aldığı bu tarih manzumesinde değindiği mevzular oldukça dikkat çekicidir. Klasik methiye türünden oldukça farklı bir seyir izleyen eserde Sultan II. Mahmut'a dair dikkat çekici pek çok tavsif bulunmaktadır. Örneğin ilk beyti oluşturan *Gelir her yüz senede bir şehen-şeh / Ki o Cemşîd-i dehr ü kıdve-i şeh* ibaresindeki *şehen-şeh*, *Cemşîd* ve *kıdve-i şeh* tabirleri Hammer'in, her ne kadar farklı bir üslup eğilimi gösterse de klasik methiye tarzına da bir yönüyle bağlı olduğunu göstermektedir. *Cem-şîd*, bilindiği üzere Fars mitolojisinin en önemli hükümdarlarından biridir ve Şah-nâme içerisinde büyük bir değeri vardır. Pehlevi diliyle kaleme alınan *Avesta'da Yima-Aşeyta* olarak geçen bu isim yeni Farsçaya *Cem-Şîd* haliyle geçmiştir. Firdevsî'ye göre yedi yüz yıl hüküm süren *Cem-şîd*, kaside geleneği içerisinde şairlerin hem mukayese hem de padişahı methetmede kullandıkları en önemli isimlerdendir. Bu şekliyle klasik Türk edebiyatı içerisinde mazmun hüviyeti kazanmış olan isim Hammer'in methiyesinde de geleneğin doğasına ve benzetme odağındaki estetik temele uygun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Almanca metinde *Ein jed' Jahrhundert schmückt ein Schehinschah / Der Gegenwart Dschemschid, ein Musterschah* olarak geçen beyitteki *gegenwart Dschemschid* tabiriyle Hammer, Türkçesinde de olduğu gibi, II. Mahmut'u çağın *Cem-şîd'i* olarak tasvir etmektedir. Bu bağlamda metnin hem Almancasında hem de Türkçesindeki *gegenwart Dschemschid* ile *Cem-şîd-i dehr* ibareleri aynı anlamı vermektedir. Almanca ilk beyitte karşımıza çıkan tavsife dayalı bir başka tabir de *schehinschah* kelimesidir. Dikkat edilecek olursa eserin Türkçesinde görülen *şehen-şeh* kelimesiyle aynı şekilde yazılan bu kavram, Almanca olarak dile getirilmemiştir. Lügatlerde *padişahların en büyüğü*, *şahların şahı* olarak anlam verilen *şehen-şeh* kelimesini Hammer, klasik methiye geleneğinin estetik ve bağlamsal zeminine uygun olarak işlemiş ve daha da önemlisi eserin Almancasındaki kelimeyi fonetik farklarla metnin Türkçesinde olduğu gibi dile getirmiştir. Söz konusu beyitte Sultan Mahmut'a dair dikkat çekici bir başka tavsif unsuru da alm. *musterschah* ibaresidir. Kelimenin Türkçe anlamı *örnek/model padişah* olan bu tabirin, Türkçe metinde karşımıza çıkan hali ise *kıdve-i şeh* şeklindedir. Aslen Arapça ve Farsça olan iki kelimenin Farsça terkip ile oluşturduğu bu kelime grubunun anlamı da tıpkı Almancasında olduğu gibi *örnek alınan, arkasından gidilen padişah* manasındadır. Dolayısıyla Hammer'in, methiyesinin ilk beytinde Sultan Mahmut'un vasıflarını anlatırken klasik methiye geleneğine bağlı bir üslup sergilediği, bunu yaparken de hem Almancasında hem de Türkçesinde anlam denkliliğini gözettiği pekâlâ söylenebilir.

Eserde Sultan Mahmut için dile getirilen başka tavsif unsurları da bulunmaktadır. Türkçe metnin üçüncü beytindeki *cihândâr u cihânbân-ı şehâdet*

ibaresi buna örnek olarak gösterilebilir. Tam hali *Bin iki yüz senesinde velâdet / Cihândâr u cihânân-ı şehâdet* şeklinde olan beyitte Hammer, sultanın hicrî 1200 yılında dünyaya geldiğini ve cihanı ele geçirip onu koruyan kollayan olduğunu dile getirmektedir. Almanca metinde ise her ne kadar müşterek bir zeminde olsa da nispeten farklı bir anlam ile karşılaşılmaktadır. Hammer, *Dem zwölften Säculum der Hidschret ward / Ein Weltenschah von so gewalt'ger Art* şeklinde kaleme aldığı Almanca metnin ilk mısrasında sultanın XII. Saeculum'da dünyaya geldiğini belirtmektedir. Saeculum, Roma tarih sisteminde bir insanın yaklaşık olarak yaşam süresini karşılayan bir zaman kavramıdır. Fr. *siècle*'da olduğu gibi modern dillerde ise yüzyıl olarak anlam kazanmıştır. Hammer, hicrî 1200 yılını XII. yüzyıl olarak dile getirmiştir. Bu mısradaki altı çizilmesi gereken husus ise *hidschret* kelimesinin ifadeye kattığı anlamdır. Bu kelime Almanca lügatlerde fazla bulunan bir kelime değildir. Zira bu sözcüğün, Alman fonemindeki *dsch* sesinin *c* sesine karşılık geldiğini göz önünde bulundurursak *hicret* kelimesinin ta kendisi olduğu anlaşılmaktadır. Hammer söz konusu mısradaki Sultan Mahmut'un ruhlar âleminde bu dünyaya XII. asırda *hicret* ettiğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi Hammer, doğmak eylemini *hicret* olarak ele almış ve bu tasarrufu ile eserin Almanca metninde de İslâmî bir terminoloji kullanmıştır. Yeniden tavsif unsurlarına dönülecek olursa beytin Almanca ve Türkçe kısımlarındaki ilk mısralara dayalı anlam bütünlüğü ikinci mısradaki nispeten farklılık arz etmektedir. Türkçe metindeki *Cihândâr u cihânân-ı şehâdet* ibaresi, Almanca metinde *Ein Weltenschah von so gewalt'ger Art* şeklinde geçmektedir. Sultan Mahmut, *cihanı fetheden ve onu koruyup kollayan* olarak ifade edilen Türkçe kısma karşılık Almanca kısımda *bir dünya şahı ve haşmetli mizaç sahibi* olarak tasvir edilmiştir. Buradan hareketle kelime odağında bir anlam bütünlüğü olmasa da bağlama dayalı genel manada her iki tavsif unsurunun da paralel bir seyir izlediği söylenebilir.

Hammer eserinin altıncı beytinde bir başka tavsif unsuru olarak II. Mahmut'un insanlara, mülklere ve meleklerle hükmettiğini Türkçe metinde *Selâtinin be-nâmu Hân Mahmûd / Melâyik hem mülûka oldı maksûd* şeklinde belirtmiştir. Burada sultanın sadece insanlar nezdinde değil, melekler tarafından da sevilip sayıldığını belirten Hammer, Almanca metinde de bu ifadeyi aynı bağlamda dile getirmiştir. Metnin Almancasını *Der löblichste der Herrscher, Chan Mahmud / Dem Könige und Genien wollen gut* şeklinde kaleme alan Hammer, ilk mısradaki *löblichste der Herrscher* ifadesiyle sultanın övülmeye değer bir hükümdar olduğunu vurgulamıştır. İkinci mısradaki ise Sultan Mahmut'un, tıpkı Türkçesinde de olduğu gibi hem dünya nezdinde hem de melek ve cinlerin âleminde arzu edilen, sevilen ve sayılan bir Han olduğundan bahsetmiştir. Türkçe kısımda görülen *Melâyik hem mülûka* tabiri Almanca metinde *Dem Könige und Genien* olarak karşılık bulmuş ve aynı anlam bütünlüğünü oluşturmuştur.

Eserin 14. beytinde ise Hammer, Sultan Mahmut'un tahta çıktığı tarihi vermekte ve zamanın efendisi olarak tasvir etmektedir. *Im dreizehnten Jahrhundert erschien / Mahmud als Herr der Zeit, die fürderhin* şeklinde kaleme aldığı Almanca beytin ilk mısrasında sultanın XIII. yüzyılda tahta çıktığını dile getirmektedir. Türkçe metinde ise bu beyte *Mi'e sâlis aşerde oldı mevcûd / Gelip sindîd-i vakt ol zât-ı Mahmûd* olarak karşılık vermiştir. Buradaki *dreizehnten Jahrhundert* ve *Mi'e sâlis aşer* ibareleri izaha muhtaçtır. Çünkü her ikisi de on üçüncü yüzyıl anlamına

gelmekle birlikte söz konusu tarihsel ifadeyi miladi tarzda değerlendirirsek on üçüncü yüzyıl bin iki yüzlü tarihlere denk gelmektedir ki bu da anakronik bir hatayı gündeme getirmektedir. Sultan Mahmut'un tahta çıktığı tarih miladi 28 Temmuz 1808'dir. Bu tarihin hicrî karşılığı 4 Cemâziyelâhir 1223'tür (Karal, 2007: 87-167). 1223 tarihi her ne kadar hicri bir tarih olsa da *gregoryen* tarzda düşünüldüğünde XIII. asra tekabül etmektedir. Dolayısıyla Hammer muhtemelen eserini kaleme alırken söz konusu hicri yılı *gregoryen* mantıkta düşünmüş ve bu yılı XIII. asır olarak ifade etmiştir. Sultana dair tavsif unsurlarına binaen ise beytin ikinci mısraındaki *Herr der Zeit* ve *sindî-i vakt* tabirleri aynı anlamda olup, zamanın efendisi manasında kullanılmıştır. Buradan hareketle söz konusu beytin hem Almanca hem de Türkçesindeki II. Mahmut'un vasıflarına dair ifadelerin ortak anlam zemininde buluştuğunu söylemek mümkündür.

Metnin yirmi üçüncü beyti, Hammer'in iki farklı dilde kaleme aldığı eserindeki sultanın vasıflarına dair bağlam birlikteliği ve anlam bütünlüğüne gösterilebilecek en iyi örneklerden birisidir. II. Mahmut'un belagat ilminde bir sipâhi, fesahat ilminde ise komutan olduğunu dile getiren Hammer, beytindeki tüm kavramları hem Almanca hem de Türkçe metinde birbiriyle denk getirebilmiştir. Türkçe kısmı *Fesâhatde sipeh-sâlâr-ı âfâk / Belâgatde sipâhiyân-ı eşvâk* olan beytin Almanca muadili *Feldherren sind sie der Beredsamkeit / Und Königsreiter der Wohlredenheit* şeklindedir. Alm. *beredsamkeit* kelimesi retoriğe dayalı olarak doğrudan *belâgati* karşılarken, *wohlredenheit* kelimesi ise konuşma kemaliyeti açısından *fesahate* denk gelmektedir. *Feldherren* sözcüğü başkomutan olarak *sipeh-sâlârı, königsreiter* de baş süvari anlamında *sipâhiyâna* tekabül etmektedir. Hammer hem Almanca hem de Türkçe kaleme aldığı eserinin bu beytinde daha önce de kabaca dile getirildiği gibi Sultan II. Mahmut'un belagatte başkomutan, fesahatte ise baş süvari olduğunu ifade etmektedir.

Son olarak eserde, sultanın reformcu ve *Nizâm-ı Cedîd*'in yeni sahibi olarak zikredilmesi de Yusuf Hammer'in II. Mahmut için kullandığı tavsif unsurları arasında gösterilebilir. Almanca metnin on ikinci beytinde Sultan Mahmut'un on üçüncü asırda reformcu kişiliğiyle tahta çıktığını *Im dreyzehnten Mahmud Reformen an* mısraıyla dile getiren Hammer, methiyesinin yirmi altıncı ve son beytinde sultanın *Nizâm-ı Cedîd*'in yeni sahibi olduğunu *Der Jahzahlreim erhellt mein Inn'res heut / Die neue Ordnung hat Mahmud erneut* şeklinde dile getirmektedir. Türkçe kısmı *Gelip târih derinumdan savâbedîd / Mülk-i Mahmûd müceddid-i Nizâm-ı Cedîd* olarak karşımıza çıkan beyitte ilk mısralar Almancasında ve Türkçesinde aynı anlam bütünlüğüne sahip olup, *tarih kalbimin derinliklerinden çıkıp görünür oldu* manasındadır. Sultanın yenilikçi mizacı ve *Nizâm-ı Cedîd*'i yeniden tesis etmesi ise ikinci mısralarda dile getirilmiştir. Almanca kısımdaki *neu Ordnung* ibaresi anlam olarak yeni düzen anlamına gelmektedir ve doğrudan *Nizâm-ı Cedîd*'i karşılamaktadır. Böylelikle Hammer, Sultan II. Mahmut'un dile getirilen bunca vasfının yanında, onun reformcu tarafına da dikkat çekmiş ve bunu övgüye layık bir mevzu olarak ele almıştır.

Hammer, methiyesinde Sultan II. Mahmut'un önemini ve şanını belirtmek amacıyla kendisinin dışında tarihsel süreç içerisinde nam salmış üç Mahmut'tan bahsetmektedir. Bunlar sırasıyla Gazneli Mahmut, Kazan Hanı Mahmut ve Halep Atabeyi Nurettin Mahmut Zengî'dir. Gazneli Mahmut, Gazneliler Devleti'nin

kurucusu Sebük Tegin'in oğludur ve Gazneliler'in ikinci sultanıdır. Türk-İslam Medeniyetinin en önemli figürlerinden biri olan Gazneli Mahmut, bilhassa Hindistan üzerine yaptığı seferlerle nam salmıştır. Sultan Mahmut'un bu seferleriyle Hint ülkesinde yüzyıllarca sürecek olan Türk-İslâm hâkimiyetinin temellerini atmış, onun hâkimiyeti altındaki bölgelerde İslâm dininin yayılması, 1947'de kurulan bağımsız Pakistan Devleti'nin teşekkülünde birinci derecede etken olmuştur (Merçil, 2003: 363, 364). Hammer'in ikinci olarak dile getirdiği Mahmut ise Kazan Hânı Mahmut'tur. Kazan Hanlığı Altın Orda Devleti'nin çöküşünden sonra, Cengiz Han'ın sülalesinden Uluğ Muhammed Han tarafından bugünkü Rusya topraklarında XV. ve XVI. yüzyıllarda hüküm sürmüş olan Türk devletidir. Mahmut Han, babası ve devletin kurucusu olan Ulu Muhammed Han'dan sonra tahta çıkmıştır. Ruslarla yapılan Belev-Suzdal savaşlarında kahramanlık göstermesiyle şöhret kazanmış olan Mahmut (1445-1462) Rus kaynaklarında *Mahmutek* olarak geçmektedir (Türkoğlu, 2002: 137). Hammer eserinde bu iki Türk büyüğüne tek beyitte değinmektedir. Almanca metinde *Der erste war Mahmud der Ghasnewide / Der zweite war Ghasan der Ilchanide* şeklinde geçen beyit Türkçe kısımda *Birincisi Gaznevînin pâdişahı / İkincisi Gazan İlhan Şâhi* olarak ifade edilmiştir. Aynı anlam bütünlüğünü oluşturan bu iki beyit, kelime bağlamında da eş değer olup, aynı manaları içeren sözcükler ile ifade edilmiştir.

Eserde adı zikredilen üçüncü Mahmut ise Büyük Selçuklu Devleti'nin Şam ve Halep Atabeyi olan Nürettin Mahmut Zengî'dir. Babası İmâmeddin Zengî'nin ölümü üzerinde atabeyliğe geçmiş ve Haçlı ordularına karşı kazandığı zaferler ile adını duyurmuştur. Bunların arasında özellikle Urfa'yı, II. Joscelin'in hâkimiyetindeki Haçlı kontluğundan kurtarması onun en önemli başarılarından (Merçil, Sevim, 1995: 440). Yazısının güzel olduğu, çok okuması, hadis ezberleyip rivayet ettiği ve fıkıh bilgisiyle ilgili rivayetler ve çok iyi bir eğitim aldığına dair bilgiler Nurettin Mahmut'un yine kaynaklarda bahsedilen meziyetlerindedir (Kök, 2007: 259). Hammer, Türk-İslam tarihinde pek çok övgüye mazhar olmuş bu ismi eserinin Almanca kısmında *Der dritte Nureddin der Atabeg / Ein rühmlich Haupt als Krieger und als Beg* şeklinde işlemiştir. Önce dile getirdiği iki Mahmut'tan sonra *der dritte*, yani üçüncü olarak ifade ettiği Nurettin Mahmut için *baş övülen, savaşçı ve bey* tabirlerini kullanmıştır. Aynı ifadeler metnin Türkçe kısmında da karşımıza çıkmaktadır. *Üçüncü Nüreddin Mahmûd Atabeg / Ki hem fahrin seri imiş ü hem Beg* olarak dile getirilen beyitteki tabirler Almanca kısımdakiler ile aynıdır. *Rühmlich Haupt* kelimesi övülenlerin başı manasıyla doğrudan *fahrin seri* ifadesini karşılamaktadır.

Hammer'in dile getirdiği bu üç Mahmut ismi de Türk-İslam Devletleri tarihinde başarılarıyla nam salmış olmalarından ötürü önemlidir. Eserde söz konusu isimler ifade edildikten sonra sözü Sultan II. Mahmut'a getirmiş ve *Der vierte Größte ist Mahmud Sultan / Der beste Herr, der prächtigste Chakan* beytiyle onun, Mahmut'ların dördüncüsü, en iyi efendi ve en muhteşem hakan olduğunu belirtmiştir. Bu beytin Türkçe kısmı *Budur dördüncüsü Sultân-ı A'zam / Adalet-güster ü hakan-ı eşam* şeklinde karşımıza çıkmakta ve görüldüğü gibi iki dilde ifade edilen tavsiflerin anlamsal zeminleri arasında fark bulunmamaktadır.

Burada dikkat çekici nokta Hammer'in, Cemşid dışında zikrettiği tüm isimlerin Türk devletlerinin hükümdarları olmasıdır. Klasik methiye geleneğine

bakıldığında şairlerin kaleme aldıkları övgü şiirlerinde sultanı mukayese ettiği ya da örnek gösterdiği isimler ekseriyetle İran hükümdarları olurken Hammer'in tercih ettiği isimlerin biri dışında hepsi Türk'tür. Bu noktada ele alınan eser tarih manzumesi tarzında kaleme alınmış bir methiye olsa da klasik methiye geleneğinden bağlamsal olarak farklılık arz etmektedir.

Hammer-Purgstall'in tarih manzumesi tarzında kaleme aldığı bu methiyesinde dikkat çekici bir başka husus ise metin içerisinde Sultan Mahmut'a dair ifade ettiği övgülerin yanında kendi Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi eserine de atıf yapmış olmasıdır. Metin içerisine muhtelif yerlerde iki bin iki yüz şairi değerlendirdiği tezkire tarzındaki eserinin öneminden ve değerinden bahseden Hammer, yaptığı bu atıflar ile aynı zamanda esrinin sebep-i te'lifini de dile getirmiş olmaktadır. Buna örnek olarak, Türkçe metindeki *İki bin ile iki yüz de şair / Tezâkirde olanlar cümle mâhir* beyti, asıl eserinin iki bin iki yüz şairden oluştuğunu ifade etmektedir ve *tezâkir* kelimesiyle de Osmanlı Şiir Tarihi eserinin mahiyeti vurgulamaktadır. Bu beytin Almanca kısmı ise farklı bir anlam ihtiva etmektedir. *Zweitausend und zweihundert Dichternahmen / Die ruhmgekrönet auf die Nachwelt kamen* şeklinde karşımıza çıkan beyit ilk mısrasında Türkçesinde olduğu gibi iki bin iki yüz şair isminden bahsetmektedir fakat ikinci mısrada Türkçe metinden farklı olarak bu isimlerin eseri vesilesiyle gelecek kuşaklara bırakıldığını dile getirmektedir. Zira *Nachwelt kamen* ibaresi doğrudan gelecek nesillere bırakıldı ifadesine karşılık gelmektedir. Almanca metindeki bu beyit Türkçe kısımdan farklı olarak adeta eseri kaleme alış amacını anlatmasıyla bir *sebeb-i te'lif* özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte manzumesinin on altıncı beytinde *In gleichem Maße mit der Jahre Zahl / Steht hier der Dichter und der Sänger Wahl* ifadesi, kendisinden önceki beyte atıf yaparak söz konusu tarihle aynı sayıda şair ve ozanın eserinde bulunduğunu dile getirmektedir. Bir önceki beytin ilk mısraı *Und da Eintausend und zweihundert fällt* şeklindedir ve bin iki yüz sona erdiğinde anlamındadır. Buradaki bin iki yüz tabiri II. Mahmut'un doğumuna hicrî olarak tekabül etmektedir. Fakat dikkat edilecek olursa *eintausend und zweihundert* ifadesi, kendisinden sonraki şair sayısını belirten rakam ile uyuşmamaktadır. *Eintausend und zweihundert* bin iki yüz anlamındayken, Hammer eserinde iki bin iki yüz şairden bahsetmektedir. Burada anlamsal bağlamda bir şifre, ya da farklı bir mana gayesi yoksa rakamsal bir hatadan bahsetmek de mümkündür. Bu meselenin bir sayısal hata mı yoksa yazarın hususi tasarrufu mu olduğu belirsizdir.

Hammer Purgstall'in, Sultan II. Mahmut'a dair yazdığı bu methiyesinde mahlas da kullandığı görülmektedir. Tam adı Joseph Hammer Purgstall olan yazarın, eserinin yirmi dördüncü beytinde kendisi için *Yusuf* adını seçtiği görülmektedir. Almanca kısmı *Der Lilie gleich zerreißt Jusuf das Kleid / Der Sonnenstäubchen hier dem Schah geweiht* olarak görülen beytin Türkçe kısmı *Çü süsen cübbesin Yûsuf eder çâk / Değil şâyeste şâha zerre-i hâk* şeklindedir. Her iki dildeki beytin ilk mısraları Yusuf gömleğini (elbisesini) bir zambak gibi yırttı anlamındadır ve mana olarak aynı zemine sahiptir. Fakat ikinci mısralarda anlamsal bir farklılık mevcuttur. Türkçe kısımda Hammer, *Yusuf* olarak sultana layık olmadığını dile getirirken, Almanca kısımda güneş ışıklarının sultanı kutsadığını belirtmiştir. Buradaki önemli husus, metnin hem Almancasında hem de Türkçesinde kendisine *Yusuf* mahlasını

aldığını kesin olarak ifade etmiş ve bunu yaparken de klasik edebiyat geleneğindeki *telmih* sanatından da faydalanmış olmasıdır.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak tüm bu söylenenlerden hareketle söz konusu methiyeyi değerlendirecek olursak üslup ve söylem bağlamında hem Almanca hem de Türkçe kısımlarda Hammer'ın klasik methiye geleneğine nispeten bağlı kaldığı görülmektedir. Sultana hitap ve onu övgü şekli ile kendisinin sultanın karşısındaki konumu verilen örnekler çerçevesinde bunu göstermektedir. Bunun yanında bazı farklar da bulunmaktadır. Örneğin, kaside nazım şekli içerisinde bir bölüm olan methiye, ekseriyetle kaside geleneği içerisinde aa-ba-ca-da... şeklinde bir kafiye düzenine sahipken, farklı nazım şekilleri içerisinde de karşımıza çıkmaktadır. Zira Hammer de bu eserini eserini aa-bb-cc-dd... formunda mesnevi nazım şeklinin hususiyetleri içerisinde kaleme almıştır. Bu yapısal farklılığın yanında muhtevaya dair de farklılıklar bulunmaktadır. Sultanı övmek gayesiyle mukayese ettiği isimlerin hepsi biri dışında Türk hükümdarlarıdır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde methiye yazan klasik şairlerin, methettiği kişileri ekseriyetle Şahnâme'de olan hükümdarlarla mukayese ettikleri bilinmektedir. Geleneğe dair bu karakteristik özellikten farklı olarak Hammer'ın, benzer mukayese ve örnekleme eylemini aynı adı taşıyan Türk hükümdarlarından yana gerçekleştirdiği görülmektedir. Eserinde isimlerini zikrettiği beş isimden sadece Cemşid, geleneğin benzetme esasına uygun düşerken, Mahmut adını taşıyan diğer dört ismin tümü Türk-İslam tarihinde nam salmış tarihi şahsiyetler olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili bir başka farklılık Hammer'ın, yine klasik methiye söyleminin aksine doğa unsurlarına neredeyse hiç yer vermediğidir. Klasik methiyede övülen kişinin yüceliğini pekiştirmek için doğa unsurlarından yapılan aktarmalar sıklıkla kullanılırken, Hammer'ın eserinde böyle bir eğilimin hususi birkaç örnekle sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu tasarruf da haliyle üsluptaki mübalağalı söylemin daha geri planda kalmasını beraberinde getirmektedir. Mübalağa, övgü esasına dayalı olarak kaside geleneği içerisinde oldukça sık başvurulan bir yöntem iken, Hammer'ın methiyesinde geleneğe nazaran daha sade, mübalağadan uzak üslubun varlığı kendisini hissettirmektedir.

Hammer'ın, eserinde Yusuf mahlasını aldığı daha önce belirtilmişti. Methiyesinin yirmi dördüncü beytinde bu mahlasını kullanmış ve böylelikle klasik şairlerin mahlas edinme geleneğini sürdürdüğünü göstermiştir. Hammer, Yusuf ismini sadece mahlas olarak değil *Geschichte Der Osmanischen Dichtkunst* (Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) adlı eserinin Türkçe takdim kısmında da dile getirmiştir. Bu bölümde Hammer kendisini *Yusuf Hammer-Purgstall Tercümân-ı Devlet-i Hazret-i İmparatoru'l-Amân Pâdişâh-ı Avusturya vehiye Fi'l-Avrup-ı Hirâsân* olarak tanıtmıştır. Ayrıca Viyana'da bulunan kabrinde de ismi "Yusuf Bin Hammer" olarak geçmektedir. Kabir taşını kendisi çizmiş ve İstanbul'daki ilim ehli insanların mezar taşlarından etkilenmiştir. Mezar taşının üstündeki yazılar "Hüvelbâki" diye başlayıp, "Rahman olan Allah'ın merhametine sığınan üç dilin tercümanı müverrih Yusuf bin Hammer" diye bitmektedir. Bu da onun Yusuf ismini sadece mahlas olarak değil, kimlik bağlamında da sahiplendiğinin en büyük kanıtıdır.

Hammer-Purgstall'ın bizzat el yazısıyla kaleme aldığı Türkçe methiyesindeki vezin kusurları da dikkat çeken ve üzerinde durulması gereken bir başka husustur.

Kullandığı dil, bağlı kaldığı üslup ve bağlamsal muhteva bakımından her ne kadar klasik methiye geleneğine sadık kalmaya çalışsa da yapısal açıdan esere yaklaşıldığında özellikle aruz kullanımına çok da aşına olmadığı görülmektedir. Zira metinde bariz biçimde karşılaşılan vezin kusurları bunun en açık kanıtıdır. Bu kusurlar hece eksikliği, hece fazlalığı ve kelime içerisindeki açık/kapalı hecelerın yanlış tercih edilmesinden ötürü kaynaklanmaktadır. Örneğin *Umûrında salâhiyyet peydâ/Saâdet yümn ü himmet oldı hem-pâ* beytinin ilk mısraında hece eksikliğinden ötürü bir vezin kusur bulunmaktadır. Buradaki hece eksikliğinden ötürü gündeme gelen kusurun yanı sıra eserde hece fazlalığının sebebiyet verdiği vezin aksaklıkları da görülmektedir. Methiyenin son beytinde de böyle bir durum vardır. *Geliüp târih derûnumdan savâb-dâid / Melik Mahmûd müceddid-i Nizam-ı Cedîd* şeklinde karşımıza çıkan beytin ikinci mısraında hece fazlalığından kaynaklanan vezin kusuru dikkatlerden kaçmamaktadır. *Zebân süsenveş ancak bunda hayrân/ İki bin iki yüz dillerdir gûyân* beytinde ise açık ve kapalı heceler arasındaki yanlış tercihin sebep olduğu vezin kusuruna rastlanılmaktadır. Beytin ikinci mısraındaki *dillerdir* kelimesi kapalı hece ile bittiği için mısraın – *dir gûyân* kısmı kalıbın *fe'ülün* ile sona ermesine mani olmaktadır. Aynı zamanda mısradaki anlam da bu şekilde yerini bulamamaktadır. Dolayısıyla *dillerdir* kelimesi, *dillerde* şeklinde bir tamire tabi tutulursa bu sayede yalnızca vezin değil, anlam da rahatlamış olacaktır. Bunun gibi vezin problemine dair birkaç meseleye daha, çalışmanın sonundaki metinlerin konulduğu kısımda dipnotlar şeklinde izah getirilmiştir.

Değerlendirmeye dair son olarak üzerinde durulması gereken şey ise methiyenin yazılış tarihidir. Metnin sonundaki 6 Aralık 1835 tarihi, söz konusu tarih manzumesinin kaleme alındığı zamanı belirtmektedir. Buradaki dikkat çekici husus Hammer'in Türk diline yaptığı hizmetleri sebebiyle II. Mahmut tarafından kendisine iftihar nişanı verilmiş tarihiyle eserin yazılış tarihinin hemen hemen aynı zaman dilime denk gelmiş olmasıdır. Hammer, methiyesini 1835 yılında kaleme almış, iftihar madalyası ise kendisine bizzat sultan tarafından 1834 yılında takdim edilmiştir. Bu tarihsel birliktelik, Hammer'in eserini yazmasında, kendisine sunulan iftihar nişanının da önemli bir etken olabileceğini düşündürmektedir.

İNCELEMEDE KULLANILAN METİNLER

Metin 1: İncelemede kullanılan gotik alfabe ile yazılmış Almanca metin

Ein jed' Jahrhundert schmückt ein Schehinſchah ¹⁾,
Der Gegenwart Dſchemſchid, ein Muſterſchah,
Der auf die Stirn der Zeit ſein Siegel prägt
Und dem gehorſam ſie zu Fuß ſich legt ²⁾;
Dem zwölfſten Säculum der Hidſchret ward
Ein Weltenschah von ſo gewalt'ger Art,
Deſſ' Geiſt beſchwichtigt ordnend rings die Welt,
Und deſſen Canon ³⁾ ſie im Zügel hält.
Deſſ' Strenge ſchlechtes Blut durch's Schwert entleert,
Deſſ' gute Abſicht ſich im Reich bewährt.
Der löblichſte ⁴⁾ der Herrſcher, Chan Mahmud,
Dem Könige und Genien wollen gut ⁵⁾,
Der Zweyte ⁶⁾ zwar, iſt er der Vierte doch,
Weil groß Er ſtrebt nach einem Ziele hoch.
Der erſte war Mahmud der Ghaſnewide,
Der zweyte war Chaſan der Iſchanide,

Der dritte Muredin der Atabeg,
 Ein rühmlich Haupt *) als Krieger und als Beg,
 Der vierte Größte ist Mahmud Sultan,
 Der beste Herr, der prächtigste Chakan.
 Sein Genius belebet morsch Gebein,
 Und haucht den Völkern neues Leben ein;
 Im siebenten Jahrhundert fing Chasan,
 Im dreyzehnten Mahmud Reformen an;
 Was morsch und was beslecket in dem Land,
 Ward von Mahmud dem Anger zugesandt.
 Im dreyzehnten Jahrhunderte erschien
 Mahmud als Herr der Zeit, die fürderhin,
 Und da Eintausend und zweyhundert fällt,
 Erscheint als Unrechtsrächer Er der Welt.
 In gleichem Maße mit der Jahre Zahl,
 Steht hier der Dichter und der Sängers Wahl.

Zweytausend und zweyhundert Dichternahmen,
 Die ruhmgekrönet auf die Nachwelt kamen,
 Die alle in verschied'nen Sangesweisen
 Den Herrn der Welt als so viel Zungen preisen;
 Sie fleh'n, daß Gott desselben Reich verwalte,
 Daß Schritt das Glück mit Seinem Streben halte,
 Daß Gottes Gnade sey von Ihm erprobt,
 Und daß Sein Rahme sey stets hochgelobt!
 Die Lilie verstummt, die Lob gesungen,
 Hier vor zweytausend und zweyhundert Zungen,
 Denn alle ziehen sie das Kenntnißschwert,
 Sein Lob dolmetschend alle hochgelehrt,
 Feldherren sind sie der Beredsamkeit
 Und Königsreiter der Wohlredenheit.
 Der Lilie gleich zerreißt Zulusuf^{*)} das Kleid,
 Der Sonnenstäubchen hier dem Schah geweiht;

Wird nur der gnäd'ge Blick des Schah's nicht fehlen,
 Wird dieses Steingerölle zu Juwelen,
 Der Jahrzahlreim erhellet mein Inn'res heut:
 Die neue Ordnung^{*)} hat Mahmud erneut^{**)}.

Am 6. December 1835.

16. Schaaban 1251.

Metin 2: Almanca metnin günümüz Türkçesine çevirisi

Her yüz senede bir Şehinşah gelir
O, zamanın Cemşid'idir; örnek olacak Şah'tır
Zamanın alnına mühür basar
Ve itaatini ayaklarına koyar
O, bir dünya şahı ve haşmetli mizacıyla
XII. saeculumda doğmuştur
Dünyanın etrafında düzeni zapt u rapt altına aldı
Onun kanunları dizginleri tuttu
Şiddetli kötülüklerin kanını kılıcıyla döktü
Kendi devletinde iyi niyetini de kanıtladı
Övülmeye değer padişah Mahmut Han
Hem krallığının hem de meleklerin sevgisini kazandı
İkinci ise O, aslında dördüncüdür
Onun büyüklüğü yüce bir hedefe sebeptir
Birincisi Mahmut Gaznevîdir
İkincisi Kazan İlhan Şâhı'dır
Üçüncüsü Nurettin Atabeydir
Hem Baş övülen hem savaşçı hem de beydir
En büyük Mahmut ise dördüncüsü
En mükemmel efendi ve övülmeye değer Hakan
Onun dehası çürümüş kemiklere hayat verir
Nefesi halkına yeni hayattır
Yedinci yüzyılda Kazan
On üçüncü yüzyılda reformcu Sultan Mahmut
Ülkede çürümüşlüğe ve kötülüğe karşı
Mahmut bir öfke olarak gönderilmiştir
On üçüncü yüzyılda görünmüştür.
Bundan sonra da zamanın efendisi olmuştur
Ve orada bin iki yüz sona erdiğinde
O, yanlışların öcünü alan kişi olarak görüldü
O tarihle aynı miktarda seçilen
Şair ve ozan burada bulunmaktadır.
İki bin iki yüz şair ismi
Şan ve nam giydirilmiş olarak gelecek nesillere bırakıldı
Tüm farklı ezgilerde
Dünyanın efendisine övgü vardır
O, Tanrı'ya ülkesini yönetmek için yalvarmıştır.
Talihli ve saadetli adım atmak için çaba sarf etmiştir

Allah'ın lütfu ona mahsus oldu
Ve onun ismi daima övgüye mazhar oldu
Burada iki bin iki yüz dildeki övgüler
Zambağı sessiz kıldı
Çünkü o irfan kılıcını çekince
İlim ehli onun övgüsünü yorumlar
Belagatte komutan oldu
Fesahatte ise baş süvari oldu
Yusuf gömleğini zambak gibi yırttı
Güneşin ışınları da Şah'ı kutsadı
Onun sadece bir bakışıyla
Çakıl taşları mücevhere dönüşür
Tarih kalbimin içinden görünür oldu
Mahmut yeniden Nizâm-ı Cedîd yenilikçisi oldu

6 Aralık 1835

16 Şaban 1251

Metin 3: Hammer-Purgstall'in el yazısıyla kaleme aldığı Türkçe methiye

کلور هر یوز مسزده بر شهنشه * کر او همیشه دهر و قدوه شاه
زبانک آنته تمغا اورو اول * صهبره کلغنی م ایدر دور اول
شیک اکیبوز سزسنده ولادت * جهاندار و جهانان شهادت
نظام و عدلی ربط نوع انسان * قوانین و شرطی ضبط اکوان
سیاسته دم قاسد ایدر قصه * ریاسته غیر نیت ایدر قصه
سلطنتک بستانم خان محمود * ملایک م ملوک اولدی مقصود
اگر تانی ایسه رابعدر اممی * سبب اولدی ره مطلوب جمعی
برنجی غرنو نیلک پادشاهی * اکینجیدر غران ایلخان شاهی
او چنجی نور آلدین محمود آتیک * کر م فخرک مری امش و م بکف
بو در دورنجیسی سلطان اعظم * عدالت کستر و خاتان انتم
قرمچی حیات ویرور ریمه * بخت انوا فقیر و م نمیمه
میرد سابعده در سلطان غازان * م اکی یوز سزسنده کی جان
فرابانسه ویرور سلطان محمود * مدانسه ایدر آتی کر آلود
میرد ثالث عشرده اولدی موجود * کلوب صندیدر وقت اول ذات محمود

د قول اتملا ايكې شيكه يون دور * ايكې يوزده اير شوب قامع گچور
سنيټنگ اولوي اهداي موافق * دخي مجموع اهداده مطابق
ايكې ييك ايله ايكې يوزده شاعر * تذاكره اولسنر جمله ماهر
مدوم دلزن در ستايش * خدا ويره جهانداره نوايش
امروزن صلاحيت پيدا * سعادت بيمن و بهت اولوي ميا
الا محض اول الطاف معبود * جهان طور دتجر نامي محمود
زان سوسن وش ايق بونده جران * ايكې ييك ايكوز دلردر كويان
بگودر مدد شمشير عرفان * گلودر هر برسي مشق ترنان
فصاحته سه سالار آفاق * بلاغته سهيلان اشواق
يوسوسن عيبن يوسف ايدرياك * كه دكل شايسته شاه زره تاك
يوسيك ويره اولور البته كوه * شاه ايلر شاه بنده پردر
گلوب تاريخ در نمدن صوابيد * ملك محمود مجتهد نظام جديد

۱۱ شمس سنه ۱۲۵۱

Metin 4: Hammer Purgstall'in kaleme aldığı Türkçe methiyenin Latin alfabesine aktarılmış ve transkribe edilmiş hâli²

Gelür her yüz senede bir şehen-şeh
Ki o Cemşîd-i dehr ü kıdve-i şeh

Zamānîñ alnına damğa urur ol
Sipihre hükmini hem uydurur ol

Biñ iki yüz senesinde velâdet
Cihân-dâr u cihânban-ı şehâdet

Nizâm u 'adli rabt-ı nev'-i insân
Kavānî-i şürûṭı zaḫt-ı ekvân

Siyâsetde dem-i fâsid ider kaşḫ
Riyâsetde ḫayır-niyyet ider kaşḫ

² Eklerin yazımında İsmail Ünver'in *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* adlı makalesinde dile getirdiği tekliflere uyulmuştur.

Selâṭiniñ be-nāmı Hân³ Maḥmūd
Melâyik hem mülûke oldı maḥşûd

Eger şânî ise râbi‘ dir ismi
Sebeb oldı reh-i maḥlûba cismi

Birinci Ğaznevîniñ pâdişâhı
İkincidir Ğazan İlḥân şâhı

Üçünci Nüreddîn Maḥmūd Aṭabeg
Ki hem faḥrin seri imiş ü hem beg

Budur dördüncisi sulṭân-ı a‘ zam
‘ Adâlet-güster ü ḥaḳan-ı eḫham

Ḳarîḫası ḫayât verir remîme
Necât-efzâ faḳîr ü hem fehime

Mi’e sâbi‘ dedir sulṭân-ı Ğazan
Hem iki yüz senesinde yeñi Hân

Ḥarâbâta virür Sulṭân Maḥmūd
Müdâfa‘ a ider anı ki âlûd

Mi’e şâliş ‘ aşerde oldı mevcûd
Gelüp sindîd-i vaḳt ol zât-ı Maḥmūd

Duḫûl itmekle iki biñe çün devr
İki yüzde irüşüp ḳâmi’ü’l-cevr

Senîniñ oldı a‘ dâ-yı muvâfiḳ
Daḫı mecmû‘ -ı a‘ dâda muṭâbîḳ

İki biñ ile iki yüz de şâ‘ ir
Tezâkirde olanlar cümle mâhir

Müdâvim dillerindedir sitâyiş
Ḥudâ vire cihân-dâra fezâyiş

³ Han, Türkçe kökenli bir kelime olduğu için uzun ünlü kullanılmamaktadır fakat bu durum mısralarda vezin kusuruna sebebiyet verdiği için kelimenin meddli okunması gerekmektedir.

Umūrında şalāhiyyet peydā⁴
Sa‘ ādet yümn ü himmet oldı hem-pā

Aña maḥşūş ola elṭāf-ı ma‘ būd
Cihān durduḡca nāmı [ola]⁵ Maḥmūd

Zebān sūsenveş ancaḡ bunda ḡayrān
İki biñ iki yüz dillerde⁶ ḡüyān

Çeküpdür medḡ[in]e⁷ şemşir-i ‘ irfān
Gelüpdür her birisi meşḡ-i tarfān

Feşāḡatde sipēh-sālār-ı āfāḡ
Belāḡatde sipāhiyān-ı eşvāk

Çü sūsen cübbesin Yūsuf ider çāk
Degil⁸ şāyeste şāha zerre-i ḡāk

Bu seng-rīze olur elbetde gevher
Nigāḡ eylerse şāh-ı bende-perver

Gelüp tāriḡ derūnumdan şavāb-dīd
Melik Maḥmūd mücidd ü Nizām-ı Cedīd⁹

(16 Şaban Sene 1251)

⁴ Bu mısradaki hece eksikliğinden ötürü vezin kusuru vardır.

⁵ Eski harfli asıl metinde bu mısra *Cihān durduḡca nāmı Maḥmūd* şeklindedir. Bu haliyle vezinde kusur teşkil ettiği için metin taminine gidilmiş ve “ola” kelimesi eklenmiştir.

⁶ Bu mısradaki söz konusu kelime asıl metinde *dillerdir* şeklindedir. Vezin ve anlam gereği *dillerde* tercih edilmiştir.

⁷ Metinde bu kelime *medhe* şeklindedir.

⁸ Söz konusu kelime asıl metinde *ki deḡil* şeklindedir. Bu haliyle vezinde kusur teşkil ettiğinden metne *deḡil* olarak alınmıştır.

⁹ Bu mısradaki hece fazlalığından ötürü vezin kusuru bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mehmet 1994, *Mehmed Sirâceddin, Mecma-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Dilek Matbaası, Sivas.
- İSEN, Mustafa, 2002, Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı. *Türkler*, 11, Ankara, s. 532-572.
- KARAL, Enver Ziya, 2007, *Osmanlı Tarihi-Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri* (1789- 1856), C.V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KEYMAN, Fuat vd., 1999, *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KÖK, Bahattin, 2007, Nüreddin Zengî, Mahmud. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, Ankara, s. 259-262.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, 1929, Hammer'ın Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi, *Hayat*, C.V, S.113, s. 2.
- MERÇİL, Erdoğan, 2003, Mahmûd-ı Gaznevî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVII, Ankara, s. 362-365.
- MERÇİL, Erdoğan, SEVİM, Ali, 1995, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- NALCIOĞLU, Ahmet Uğur, 2002, Avusturyalı Oryantalist Hammer Purgstall'da Osmanlı Şiiri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.20, s. 139-143.
- ORTAYLI, İlber, 1997, Hammer Purgstall, Joseph Freiherr von. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XV, Ankara, s. 481-494.
- PURGSTALL, Joseph Hammer (Freiherr von), 1836, *Geschichte Der Osmanischen Dichtkunst bis Unsere Zeit*, Erste Band, s. Conrad Adolph Hartleben's Verlag, Pesth.
- PURGSTALL, Joseph Hammer (Freiherr von), 1837, *Geschichte Der Osmanischen Dichtkunst bis Unsere Zeit*, Zweite Band, s. Conrad Adolph Hartleben's Verlag, Pesth.
- PURGSTALL, Joseph Hammer (Freiherr von), 1837, *Geschichte Der Osmanischen Dichtkunst bis Unsere Zeit*, Dritter Band, s. Conrad Adolph Hartleben's Verlag, Pesth.
- PURGSTALL, Joseph Hammer (Freiherr von), 1838, *Geschichte Der Osmanischen Dichtkunst bis Unsere Zeit*, Vierter Band, s. Conrad Adolph Hartleben's Verlag, Pesth.
- SAİD, Edward, 2016, *Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul, 412 s.
- TÜRKOĞLU, İsmail, 2002, Kazan Hanlığı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara, s. 138-138.
- ÜNVER, İsmail, 1993, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, C. XI, S.1.

